

1950'LERDEN 1980'LERE TÜRK GİRİŞİMCİSİNİN MUHASEBE BİLGİSİNE VERDİKLERİ ÖNEM VE DEĞİŞEN DÜRÜSTLÜK ALGISI ÇERÇEVESİNDE DENETİM İLİŞKİLERİ

Pınar DALOĞLU*

Makale Gönderim Tarihi: 12.05.2020 / Makale Kabul Tarihi: 18.06.2020

Makale Türü : Araştırma

ÖZ

Bu çalışma, Türk girişimcisinin 1950'ler ve 1980'ler sonrasındaki, dürüstlüğe ve denetime bakış açısı ile muhasebe bilgisine verdikleri önemi incelemek ve karşılaştırmak üzerinedir. Bu iki dönem, Türk iktisat tarihinde önemli kırılımları ifade etmektedir. Ekonomideki ve devlet yönetimindeki değişimlerin ve uygulanan politikaların, dönemin işadamlarının düşünce biçiminde ve zihniyetinde farklılıklar yarattığı görülmektedir. En basit anlamı hesap-kitap yapmak olan muhasebeyi, işletmenin tüm faaliyet sonuçlarını raporlayan bir sistem olması nedeniyle, girişimcinin zihniyetinin rakamlarla ifade edilmesi olarak kabul etmek mümkündür. Denetim ise, bu sayısal sonuçların hesap verilebilirliğini sağlamak amacıyla hizmet etmektedir. Bu nedenlerdir ki, girişimcinin farklılaşan zihniyeti, muhasebe süreçleri ve denetim ilişkilerine de yansımaktadır. Araştırmada 1950'lerdeki işadamlarımızın zihniyetini anlayabilmek adına 1952-1960 yılları arasında toplam 419 sayısı yayımlanmış olan Yirminci Asır Dergisi'nin, işadamları ile söyleşilerinin yer aldığı "*Hayatta Muvaffak Olmuş İşadamlarımız*" bölümleri incelenmiştir. 1980 sonrası için ise çeşitli biyografi kitapları, gazete, dergi ve röportajlardan faydalanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Denetim, girişimcilik, zihniyet, muhasebe tarihi.

JEL Sınıflandırması: M40, M41, M42

* T.C. İstanbul Arel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Türkçe İşletme Bölümü, pinardaloglu@arel.edu.tr, ORCID: 0000-0002-1456-4603

FROM THE 1950'S TO THE 1980'S, THE IMPORTANCE OF TURKISH ENTREPRENEURS IN ACCOUNTING KNOWLEDGE AND AUDITING RELATIONS WITHIN THE FRAMEWORK OF CHANGING HONESTY PERCEPTION**ABSTRACT**

This study is about examining and comparing the importance of Turkish entrepreneurs to the knowledge of accounting with the perspective of fairness and auditing after the 1950s and 1980s. These two periods represent important breakdowns in the history of Turkish economics. It is seen that the changes in the economy and the state administration and the policies applied have created differences in the thinking and mentality of the businessmen of the period. It is possible to accept accounting, the simplest meaning of which is to make books, as the system that reports all operational results of the business. Therefore, the mentality of the entrepreneur is expressed in accounting. The audit serves to ensure the accountability of these numerical results. For these reasons, the diverse mentality of the entrepreneur is also reflected in the accounting processes and audit relationships. In order to understand the mentality of our businessmen in the 1950s, the chapters of the “Twentieth Century Business”, in which the total number of 419 was published between 1952-1960, were discussed. After 1980, various biography books, newspapers, magazines and interviews were used.

Keywords: Audit, Entrepreneurship, Mentality, Accounting History.

JEL Classification: M40, M41, M42

1. GİRİŞ

1950 ve 1980 yılları, Türkiye'nin ekonomisi adına alınmış önemli kararlara şahitlik etmekte ve bu nedenle de kırılma noktaları olarak kabul edilmektedir. 1950'erde çok partili döneme ve 1980'lerde serbest piyasa ekonomisine geçiş, girişimcilerin ticari hayata dair ahlaki değer yargılarının ve dolayısı ile iş süreçlerinin değişimine neden olmuştur. Bu değişim ile de girişimcilerin ekonomik zihniyetleri değişmiştir. Muhasebe, en küçük ekonomik birim olan işletme ile toplumda yer alan tüm gruplar arasındaki ilişkiyi ortaya koyan ve eşit olmayan güç dağılımının yeniden düzenlenmesine katkıda bulunan bir role sahiptir. (Uçma, 2011: 64) Bu nedenle, iki dönem girişimcilerinin bakış açılarındaki değişimin yansımalarını; hesaplama zihniyetleri, muhasebe kayıt düzeni ve denetim-yönetim ilişkilerinde de görmek olasıdır. Muhasebe kayıt düzeni, faaliyet sürecinin sonucunun analizini mümkün kılarken; denetim işletmeyle ilişkili tüm tarafların kendi aralarındaki hesap verilebilirlik ve dürüstlük ilişkilerini dengelemektedir. Bu nedenle hesap-kitap yapmaya ve dürüstlük-denetime bakış açılarındaki değişim, işadamlarının değişen zihniyetlerini yansıtacaktır.

2. Girişimcilik Hikâyesinde Hesap-Kitap Yapmanın ve Denetimin Rolü

Baptiste Say'a göre girişimcinin en önemli özelliği yenilik yaratabilme potansiyeline sahip olmak olup, bu düşünce literatürün devamında adı geçen diğer araştırmacılar tarafından da kabul edilen bir görüşü oluşturmaktadır. Risk almak ve yenilik yaratmak, şüphesizki girişimcinin asal meşguliyetleri arasındadır. Girişimci yeni işler yapabilen, az ile çok iş çıkaran ve yeni yada farklı bir yöntem kullanarak daha çok şey elde eden kişi olarak tanımlanır. Bu yenilik yaratma sürecinde “*fikir*” başlangıç noktasını oluşturur. Fakat yalnızca fikir, bir girişimin başarıya ulaşması için yeterli olamayacaktır. Yenilik yaratma sürecinin “*az ile çok iş*” çıkarmak olduğu göz önünde bulundurulacak olunursa, bu süreçteki beklentiler, ihtiyaçlar, üretim sürecindeki maliyetler, satış fiyatı gibi her unsurun başarıyla ilişkisi bulunmaktadır.

Girişimcinin temel hedefinin kazançlı yollar bulmak ve kâr elde etmek olduğu göz önünde bulundurulduğunda satış fiyatı ve maliyetlerin önemi daha da artmaktadır. Özellikle modern ekonomik sistemdeki verimliliğin önemi, mevcut kaynakların ne kadar etkin kullanıldığı ile yakından ilişkilidir. Dolayısı ile satış fiyatının belirlenmesi ve maliyet kontrolü, girişimcinin aldığı riski minimize etmesine yardımcı olurken, stratejik kararlarında da somut dayanak oluşturmaktadır. Kısacası “*hesap-kitap*” yapmanın, başarılı girişimcilerin sahip olması gereken özelliklerden biri olması gerektiği yadsınamayacaktır. Hesap-kitap yapmak, Weber'in de açıkça burjuva erdemi olarak kabul ettiği özelliklerden bir tanesidir. Weber'e göre ussal muhasebecilik ile varlıklar ve borçlar detaylı bir biçimde hesaplanmaktadır (Weber, 2015: 9). İşletmenin sermayesi sürekliliğe sahiptir. Dolayısı ile sermaye, dönemsel olarak, herhangi bir iş tamamlanana kadar ortaya konulan nakdi varlık değildir ve işletmenin edindiği varlıklar, katlandığı borçlar vb. tüm unsurlar hesaplanmasında etkilidir. Sombart da benzer biçimde şirketlerin uzun dönemli olması ve sağlıklı ve sistematik muhasebe sistemine sahip olması gerektiğini savunmaktadır (Sombart, 1916: 142).

Günümüzün başarılı girişimcilerinin, Weber ve Sombart'ın değindiği gibi mali bilgiye verdikleri önem dikkat çekicidir. Örneğin, Amazon'un 1.2 milyar \$'a satın aldığı en büyük ayakkabı e-ticaret şirketinin kurucusu Tony Hsieh, iş hayatına uygulanabilecek bazı dersleri sıralar. Bunlardan bazıları: “...a) *en çok kazanan, uzun vadede her zaman en çok parayı kazanan olmayabilir, b) Hiçbir eli kaybetmeyen de uzun vadede her zaman en çok parayı kazanan olmayabilir, c) en az riskli olanın değil artık değer beklentisinin peşinde koşun, d) Mali gücünüzün oynadığını oyun ve aldığınız riskleri karşılayacak düzeyde olduğundan emin olun, e) Kaybetmeyi göze alabileceğiniz miktarda para ile oynayın....*”dır (Hsieh, 2011: 75). Bu dersler, Hsieh'e göre başarılı girişimcinin dikkat etmesi gereken hususlardan bazılarıdır. Bu hususların her birine dikkat edilebilmesi, işletmenin veya girişimin mali durumuna hâkim olmayı gerektirecektir. Girişimin uzun vadede başarısının sayısal hale dönüştürülmüş biçimi muhasebe raporlarıdır. Bu nedendir ki, Erdamar'ın belirttiği gibi “*Güvenilir muhasebe bilgileri olmadan işletmeleri verimli ve kârlı olarak yönetmek olanaksızdır*” (Erdamar, 1981: 6).

Weber ve Sombart'ın değindiği bir diğer husus ise girişimcilerin hangi inanç, kültür ve olgular ile motive olduğudur. Bunlar arasında dikkatli ve titiz çalışmak, dürüstlük ya da namuslu olmak yer alır (Weber, 2015) (Sombart, 2011: 16-17). Son yıllarda yapılan pek çok anket ve çalışmada da girişimci kapitalistlerin en önemli özelliği dürüstlük olarak görülmektedir. (Greathouse, 2020) Bazı araştırmalarda ise

dürüstlük, direkt olarak, girişimcilik özellikleri arasında gösterilmemektedir. Tablo 1’de Hisrich’in tanımladığı girişimcilik özellikleri görülebilmektedir.

Tablo 1. Girişimcinin Özellikleri

Teknik Beceriler	Yönetsel Beceriler	Bireysel Beceriler
Sözlü İletişim	Amaçları Belirleme	İçsel Denetim
Çevresel Gözlem	Karar Verme	Risk Alma
Teknik Yönetim Bilgisi	İnsan ilişkileri	Yenilik Yapma
Teknoloji	Pazarlama	Değişimi Yönetmek
Kişilerarası İlişki	Finans	Kararlı Olmak
Dinleyici Olma	Muhasebe	Vizyon Sahibi Olmak
Örgütlenme	Yönetim-Yönetim Geliştirme	
Şebeke Kurabilme	Denetim	
Yönetim Türü	Sorun Çözme	
Takım Oyuncusu Olma	Girişim	

Kaynak: Hisrich, D. R. ve Peters, P. M. (1998). Entrepreneurship. USA: Mc.Graw-Hill Irwin, 20

Tabloda her ne kadar dürüstlüğe yer verilmemiş olsa da, muhasebe, finans ve denetimin yönetsel beceri olarak kabul edildiği dikkat çekmektedir. Temelde denetim, mali bilgileri beyan edenlerin dürüstlük derecelerinin ölçümü olarak kabul edilirse, dürüstlüğün hâlen etken bir özellik olduğu söylenebilecektir. Dürüstlüğün gerekliliği yalnızca biçim değiştirmiştir. Weber ve Sombart’a göre dürüstlük, girişimcilerin sahip olması gereken kişilik özelliği olmalıyken, günümüzde girişimcilerin sahip olması gereken bir özellikten ziyade, mevcut ekonomik ilişkilerin gerektirdiği bir zorunluluk hâlini almıştır. Denetimin tarihsel gelişim süreci de bu görüş ile paralellik göstermektedir.

Tablo 2. Denetimin Tarihsel Gelişimi

Zaman Dilimi	Denetim Yaklaşımı	Denetimin Amacı	İlgili Taraflar (Bilgiyi Kullananlar)
Sanayi Devrimi Öncesi	%100'lük Bir İnceleme	Yanıltmaların Bulunması	İşletme Sahipleri
Sanayi Devrimi-1900 Yılları Arası	%100'lük Bir İnceleme	Yanıltmaların Bulunması	Ortaklar ve İşletmeye Borç Verenler
1900-1930	%100'lük Bir İnceleme ve Örneklemeye Başvurulması	Bilanço ve Gelir Tablosunun Doğruluğunu Onaylama	Ortaklar, İşletmeye Borç Verenler ve Devlet
1930'dan Bugüne	Finansal Verilerin Örneklemeye Yoluyla İncelenmesi	Finansal Tabloların Doğruluk ve Dürüstlüğü Hakkında Bir Görüş Oluşturma	Ortaklar, İşletmeye Borç Verenler, Devlet, Sendikalar, Parlamento, Tüketiciler ve Diğer Gruplar

Kaynak: Ersin Güredin (2007). *Denetim ve Güvence Hizmetleri*. İstanbul: Arıkan Basım Yayın, 14.

Sanayi devriminden önce denetimin amacı, işletme sahiplerine hizmet veren çalışanların dürüstlük derecelerini saptamaktır. Sanayi devriminden 1900'lere kadar olan dönemde ekonomik yaşamda ortaya çıkan köklü değişiklikler, işletmelerin finansal bilgileri kaydetme, işleme ve yorumlama gereksinmesini arttırmıştır. Bu süreçte işletme sahipleri üretime yabancılaşmış, işlerin yönetilmesi için profesyonel yöneticiler atamaya başlamışlardır. Bu noktada, işletme sahiplerinin denetim mekanizmasına ihtiyacı belirgin hale gelmiştir. Temel amacı ise, ortaklar açısından işletmedeki hile, yolsuzluk ve hataların tespit edilmesidir. 1900-1930 yılları arasında, muhasebe bilgisine ihtiyaç duyan çıkar gruplarında farklılık ortaya çıkmıştır. 1930 sonrasında ise denetime ihtiyaç hızla artmıştır (Güredin, 2007: 15,16). Neticede denetim, işletme sahiplerinin, çalışanlarının, yöneticilerini ve diğer ilişkili tarafların arasındaki hesap verilebilirlik ilişkilerinde önemli rol oynamaktadır. Dolayısı ile günümüzde girişimcinin kişisel dürüstlüğü ile ilgilenilmese de işletmesinin faaliyeti ve mali durumu ile ilgili hesap verebilir olması beklenmektedir.

3. 1950'lerde Türk Girişimcisinin Muhasebe ve Denetime Bakışı

Türkiye Cumhuriyeti, kurulduğu yıldan itibaren hem siyasi hem iktisadi bakımdan farklı aşamalardan geçmiş olsa da, genel olarak ekonomi, devlet ve işadamları ilişkileri ile şekillenmiştir. Devletin ilk kurulduğu yıllarda genel olarak devletçilik modelinin baskın olduğu kabul edilmektedir. Özellikle 1930-1950 arasındaki dönemde, içinde özel kesimin egemen rol oynayacağı bir ekonominin gelişmesine katkıda bulunmayı amaçlayan devletçilik politikaları etkindir. Buradaki temel amaç, hızlı ekonomik kalkınmayı sağlamanın yanı sıra özel girişimciliği de geliştirmektir. İzlenen politikaların neticesinde toplumda

değişen zihniyet, oluşan yeni ekonomik güçleri temsil eden Demokratik Parti'nin iktidarı alması ile sonuçlanmıştır (Kongar, 2000: 357).

1950'lerdeki yeni süreç ile birlikte girişimcilerin temel olarak önem verdikleri üç konu bulunmaktadır; üretim süreci hakkında bilgi sahibi olarak üretimde aktif rol oynamak, dürüstlük ve ürün kalitesi. Girişimcilerin baskın olarak, II Dünya Savaşı yılları sırasında halkın gözünde çizdikleri “vurguncu tüccar” resmini unutturma çabasına giriştikleri görülür. Bu dönemde iş adamları kendilerini “dürüst” olarak sunarak, “kendi çıkarlarından çok halkı ve ülkeyi düşünen” birey olduklarını vurgulamaktadırlar (Balıkcı, 2014: 275) Dolayısı ile Yirminci Asır Dergisi'ne röportaj veren iş adamlarından Nejat Eczacıbaşı, Cudi Bilek, Hilmi Naili Barlo, Ziyaeddin Sait Erim, Mehmet Nuri, Süreyya İlmen, Nuri Demirağ, İzzet Akosman, Mustafa Somuncu, Nihat Işık, Faik Ustar, Otto Andriyadis ve Haydar Kaynar, muvaffak olmalarının nedenlerini farklı gerekçelerle açıklamış olsalar da, dürüstlüğü başarının en önemli anahtarı olarak görürler. İzzet Akosman bu hususa verdiği önemi aşağıdaki cümleleri ile açıklamaktadır:

Şekil 1: İzzet Akosman Çalışma Masasının Başında

Kaynak: Aksoman, 1952.

“Muvaffakiyetimi dürüstlüğüme, ciddiyetime, işe bağlılığıma, başkalarının hakkını tanımama ve haksızlığı mutlak suretle telâfi etmek istememe borçluyum. Dürüst adam yalnız kaldığı zaman dürüst, yatak odasında dürüst, insan içinde dürüst adamdır...”

... Hile ve dürüst olmayan yollarla para kazananlara rastlanabilir... Onlar yüz akı ile dolaşmak zevkinden mahrumdurlar. Nihayet bu gibilerin muvaffakiyetleri gelip geçicidir... Onlara karşı çok sıkı kontroller koymak ve hile yapanları ağır suretle cezalandırmak lazımdır.”

Aksoman hileye başvuranlar için kâti görüşlere sahiptir. Onlar, ticari hayatın düzenine aykırı hareket eden ve eninde sonunda başarısızlığı tadacak kimselerdir. Dolayısı ile başarıyı hilesiz, dürüst ve erdemli işadamı ile özdeşleştirmektedir. Aynı zamanda Akosman, Türk girişimlerinin istikrarsızlığının ve devamsızlığının, tüccarların çoğunun ticareti aldığı ve sattığı fiyat arasındaki fark olarak kabul etmelerinden kaynaklandığını belirtmektedir. Oysaki Aksoman'a göre sistematik düşünmek ve çalışmak en önemli başarı faktörüdür.

Nihat Işık dürüstlüğün gerekliliğini sadece bireysel olarak açıklamak ile yetinmemekte, işçilerinden de benzer davranış biçimini beklediğini belirtmektedir. Öyle ki, işçilerinin verimli çalışmamasından kay-

naklanan vakit kaybının sorumluluğunu “...Siz doğrusunuz, arıfsiniz, namuslusunuz, bundan şüphem yok. Fakat benim işime hasrettiğiniz vakitten çalarsanız, kesemden çalmış gibi olursunuz.” söylemleri ile yine onlara yüklemektedir.

Bu dönemdeki Türk girişimcilerinin bir diğer dikkat çeken özelliği işlerinin başında bizzat bulunmaya verdikleri önemdir. Süreyya İlmen, Halil Lütfü Dördüncü, Ali Hüsni Türkoğlu, Osman Kibar’ın bu hususa özellikle değindiği görülmektedir. Ali Hüsni Türkoğlu muvaffakiyetinin altında yatan hususları şöyle açıklar:

“Çok çalışmak... Bakın ben bugün burada elli işçi çalıştırdığım halde yine tulumum sırtımda, üstüm başım toz içinde, onların arasındayım... Muvaffakiyetin ilk şartı dürüst ve yılmadan çalışmak ve çalışmayı sevmektir.”

Benzer bir biçimde Mustafa Somuncu da muvaffakiyetinin sırrını üretim sürecine yabancı kalmamak ile ilişkilendirmektedir.

Muvaffakiyetini “...makinelere en mükemmelini, iptidai malların en kalitelisini kullanmak ve küçükten büyüğe kadar bütün işçilerini itina ile seçip titiz bir şekilde çalıştırmak ve nihayet bir lahra ile işimin başından ayrılmadan, teferratuna kadar her şeyle bizzat meşgul olmak sayesinde” elde ettiğini belirtmektedir. Esasında bu görüş, kapitalizmin ilk filizlendiği dönemlerde yaygın biçimde hâkim olan ve girişimlerin genelinde karşılaşılan bir uygulamadır. İlk girişimlerde girişimciler, üretim sürecinin bizzat içerisine dâhil olmakta, baştan sona tüm süreci yakından takip etmektedir. Öyle ki tüm sürece hâkim olan girişimciler sadece üretim sürecine değil, girişimin hesap kitap işlerine ve denetlenmesine kadar hemen her hususta doğrudan işin mutfağında rol almaktaydılar.

Osman Kibar işletmesi ile ilgili sorumluluklarını aşağıdaki sözleri ile ifade etmektedir.

“...Sabahleyin behemal, altı buçukta, yani fabrikada iş başlamadan bir saat evvel bulunurum. Getirilen bir gün evvelki muamelelere bakarım. İşletme kontrolünü yaparım ve fabrikaya bir tek amele dahi gelmeden o gün yapılacak bütün işleri ve vazifeleri tespit ederim... ustabaşılar her

Şekil 2: Fabrikatör Mustafa Somuncu Bir Makinenin Nasıl Çalıştığını Anlatıyor...

Kaynak: Somuncu, 1954.

cuma saat beşte toplanırlar. Fabrikanın bir hafta evvelki çalışmasını tenkid ve mütalaa ile gelecek hafta yapılması gereken iş şeklini tespit ederler. Onların verdikleri karar katidir.”

Bu sözlerden anlaşılacağı üzere bu dönemde Türk girişimcisi yalnızca üretim sürecine değil, kuralların konulması ve bu kuralların yürütülmesine dair işleyişin kontrolü ve denetiminde de aktif rol almaktadırlar. Bu durum işletmelerin kapasitelerinin artması neticesinde, ilerleyen yıllarda farklılaşacaktır. Fakat ilk girişimcilerin bu hususlara özellikle dikkat çektikleri görülmektedir. Bunun temelinde ise daha önce değinildiği gibi dürüst olma ve hesap verebilme isteği yer almaktadır. Esasında bu dönemde dürüstlük sadece iş adamları nezdinde sınırlı değildir. Tüm iş çevreleri ve devlet adamları da sık sık iş dünyasını ve ticaret yaşamını dürüstlük ilkeleri ile bağdaştırmaktadır. Bu husus ile ilgili İstanbul Defterdarı Sefik Kazım Gür’ün demeci çarpıcı bir örnek oluşturur. Gür, 3 yıl önce kabul edilen Gelir Vergisi Kanunu’nun getirdiği defter tutma ve beyanname vermeyi, ticaret erbabının külfet olarak görmesinin nedenini, kendilerinin kişisel menfaatleri ile çatışmasına bağlamaktadır. Bu dönemde vergi kaçırmaya çalışan mükellefler için ağır cezai yaptırımların olduğunu, hileli vergi suçunu işleyen mükelleflerin ceza mahkemelerine sevk edildiğini, hatta hapis cezası dahi aldıklarını belirtir. Ancak Gür “*Şükranla kaydetmek lazımdır ki bu gibi mükellefler umumi mükellef zümresi yanında çok azdır*” ve “*Mükelleflerden dürüst ve haysiyetli bir vatandaş sıfatıyla, devlet masraflarına iştirak hisseleri demek olan vergilerini kanunların emrettiği şekilde ödemelerini bekliyoruz*” sözleriyle hileli vergi uygulamasından kaçınma ile dürüstlüğü ilişkilendirdiği görülmektedir. Bu dönemde hileli raporlamanın veya hileli finansal bilgi sunumunun vergiden kaçınma amaçlı olması, henüz halka açık şirketlerin mevcut olmaması ile ilişkilidir. Bağımsız denetim ilk kez 1960 yılında mali piyasalarda faaliyet gösteren ve yurt dışından fon sağlayan kuruluşların mali tablolarının denetimi ile ortaya çıkmıştır. Bu dönemden önce devlet adına denetim, Maliye Bakanlığı adına çalışan Maliye Müfettişleri ile Kazanç ve Muâmele Vergisi Hesap Mutahassısı hesap uzmanları tarafından yapılmaktaydı. Bunun haricinde Türk girişimcileri, kendi yönetsel ihtiyaçları ve devlete hesap verebilmek için denetim mekanizması geliştirmişlerdir.

Gür’ün demecinde dikkat çeken bir diğer husus, ticaret erbabının defter tutmayı külfet olarak gördüğü hususudur. Oysa röportajlarda bu dönemdeki girişimcilerin hesap kitap yapmaya çok önem verdikleri, hatta bu husus ile bizzat ilgilendikleri görülmektedir. Öyle ki mülakat için görüşmeye giden Sadeddin Gökçepınar’ın, gittiği esnada Halil Lütfü Dördüncü’yü hesaplar, faturalar, dosyalar, hesap pusulaları içerisinde boğuşurken görür. Bu görüntü kendisine, Halil Lütfü Dördüncü’nün adeta koskoca bir müesseseyi tek başına yönettiği hissini verir. Keza Halil Bey de, mülâkatında bu işlerin yoğun bir iş zamanı gerektirdiğini açıkça belirtmektedir. Yine Nihat Işık, bir girişimcinin faaliyetine başlamadan evvel esaslı bir biçimde hesabını yapması gerektiğini vurgular ve bunu başarı ile ilişkilendirir. Bu dönemdeki girişimcilerin mevcut pozisyonlarını korumak, fırsatlardan faydalanmak ve rekabeti korumak amacıyla maliyetlerini hesaplamaya dikkat ettikleri görülmektedir. Örneğin Ali Hüsnü Türkoğlu, sığır boynuzundan ve manda tırnağından düğme üreten bir iş adamıyken, rekabeti sürdürebilmek ve muvaffak olabilmek için maliyetlerini düşürmesi gerektiğinin farkına varır. Neticesinde ağaç kullanarak ürettiği düğmeler ile memleketin tüm düğme ihtiyacını karşılayabilecek üretim kapasitesine ulaşır.

Esasında bu dönemdeki girişimcinin hesap-kitaba verdikleri önemin temelinde ihtiyatlı olma ve tasarruf etme ihtiyacının yer aldığı görülmektedir. Sait Erim’e göre “*...Parayı tutmak onu kazanmaktan daha zordur. Hayatım boyunca lüks ve israftan kaçındım. Şampanyanın tadını bilmem...*” diyerek, lüks tü-

ketimin ve israfın başarıyı örselediğini belirtir. Faik Ustar da kendisini hayat boyunca müşkül duruma düşürecek bir olayla karşılaşmadığını belirterek, bunun nedenini hayatı boyunca tedbirli ve ihtiyatlı hareket etmesi, hacminden fazlası için işe girişmemesi, hesapsız kitapsız cüretkârlıktan kaçınması ile açıklamaktadır. Haydar Kaynar da muvaffakiyetini açıklarken benzer cümleler kurar. “...insan, hele işini dürüst yürütmek ve yarının endişesini duyan insan, ömrünün sonuna kadar hesabını bilmeli, tasarrufa riayet etmelidir.” Bu söylemlerden de görüldüğü üzere, girişimciler ihtiyatlı davranabilmenin yolunun hesabını kitabını bilmekten geçtiğini düşünmektedirler.

1950’lerdeki Türk girişimcisinin hesap-kitabının detayını tam olarak anlayabilmek mümkün olmasa da, söylemlerinden bazı ipuçlarını çıkartabilmek mümkündür. Örneğin Mehmet Nuri, işletmesindeki makineler ile yaptığı üretimi “*yeni en kuvvetli işletme tarzı*” olarak görmektedir. Bu sayede sadece 12 kişilik kadro ve çok az masraf ile mükemmel kalitedeki malı, %2-5 kâr ile müşteriye sunabildiğini söylemektedir. Ancak bu sayede rakiplerine karşı ayakta durabildiğine vurgu yapmaktadır. Öyleyse bu işletmede, birim maliyetlerin, katkıların ve dolayısı ile katkı marjının dahi hesaplanabileceği bir kayıt düzeninin olduğu söylenebilecektir.

Genel olarak bu dönemde, dürüstlük, tasarruf, lüksten kaçınma, ihtiyatlı davranma gibi değerlerin iş adamlarının zihniyetine hâkim olduğu görülmektedir. Balıkçı’ya göre, girişimcilerin bu hususlara ayrıca önem vermesinin temel nedeni, bu dönemde Türkiye’deki ekonomik ilişkilerde pre-kapitalist özelliklerin etkin olmasıdır. Bu dönemde Türk girişimciler arasında işini iyi yapmak ve iş faaliyetlerini insani erdemler çerçevesinde sürdürmek erdem olarak görülmektedir (Balıkçı, 2014: 280) Bu hususlara ek olarak, bu dönemdeki girişimcilerin dürüstlük için hesap verebilmek ve ihtiyatlılığı koruyabilmek adına hesap kitap yapmayı önemli bir araç olarak gördükleri de söylenebilmektedir. Yine bu özelliğin de Weber’in “*rasyonel hesaplama*” koşulunu gerçekleştirdiği ve pre-kapitalist özellikte olduğu söylenebilmektedir.

4. 1980 Sonrası Türk Girişimcisinin Dürüstlük ve Denetime Bakış Açısı

Türkiye 24 Ocak 1980’de Serbest Piyasa Ekonomisi’ne attığı adım ile yeni bir sürece girmiştir. Bu kararlar ile neoliberal politikalar benimsenerek, devlet müdahalesi terk edilmiştir. İthal ikameciliğinin terk edilmesi, Tük lirasının konvertbl hale getirilmesi, ithalat kısıtlamasının kaldırılması ile Türkiye, iktisadi sürecinde yeni bir döneme geçiş yaptı. Bu yeni dönemin en belirgin özelliği Turgut Özal’ın zengin olmaya dizdiği methiyeler ile zengin olmaya duyulan özlemin artmasıdır (Bali, 2018: 33). Bu süreç ile birlikte Anadolu kaplanları sahne almaya başlamıştır. Böylece iş adamları, Sakıp Sabancı gibi Anadolu’dan gelen yeniler ve Vehbi Koç gibi eskiler olarak ayrılmıştır. Bu ayırım, farklı zihniyetleri ve farklı halkla ilişkiler faaliyetini de beraberinde getirmiştir. Bu çalışmada Türk işadamlarının dürüstlük, denetim ve hesap kitap yapmaya verdikleri önem ele alındığı için farklı bir ayırma gidilecektir. 1950’lerden 80’lere sahnede olan geleneksel olarak tanımlayabileceğimiz işadamlarımız, 70 ve 80’lerde boy göstermeye başlayan yeni işadamlarımız. Esasında ilk grubun geleneksel olarak adlandırılmasının altında yatan sebep, bu işadamlarının ahlaki değer yargılarında veya düşünce biçimlerinde çağdaş yönetsel kuramlar ile gelişmiş olmanın dışında önemli değişiklikler yoktur. Onlar hala israftan kaçınan, tasarrufa önem veren, dürüstlüğü her şeyden önemli kabul eden işadamlarımızdır. Örneğin Vehbi Koç’un 20 Ekim 1985’te Hürriyet Gazetesi’ne verdiği röportajda Emin Çölaşan ile aralarında şu diyalog geçer (Kıraç, 1995: 304):

“- Bu kadar büyük bir iş adamısınız. Bu düzeye hep dürüst yollardan mı geldiniz? Yoksa arada sırada vergi kaçırdığınız falan oldu mu? ...

- Sizi şerefimle temin ederim ki hiç vergi kaçırmadım. Bu memleketin huzur içinde ilerleyebilmesi için işadamlarının vergilerini tam vermesi taraftarıyım.”

Benzer biçimde Nejat F. Eczacıbaşı da dürüstlüğün ve iş ahlâkının önemine pek çok farklı konuşmasında vurgu yapar. Örneğin Osman Akkuşak’a verdiği röportajda (Akkuşak, 1965: 5): “Başarıya ulaşmanın kuralları... bunların en başına konulacak nokta da dürüstlüktür. Eğri çalışmak hiçbir zaman sürekli başarı sağlamaz... ‘Dürüst çalışmayla hiç bir şey olmaz’ gibi sözler duyulur ara sıra... Bu tür yaklaşımları asla ciddiye almamak gerekir.” diyerek, dürüstlüğü başarının en önemli anahtarı olarak gördüğünü ifade etmektedir. Aynı röportajda, “Parayı, insanoğlu çok ikincil düzeyde düşünmeli... Hele çok kazanmak için hileli yollara sapsa, işinin temelini çürütmüş demektir. Çünkü, bir iki hileli kazançtan sonra, işinde sürekli kazanma olanakları yok olur...” sözleri ile hileli işlemlerin, mesleğin içini çürüttüğünü vurgular. Aslında dürüstlük ile ilişkilendirilmeden, yapılan işin kalitesi ve sürekliliğine vurgu yapılmaktadır. Hileli işlemlerin, faaliyetin sürekliliğini örseleyeceğini belirtmektedir. Bu bakış açısı, o dönem işadamlarının söylemlerinde rastlanmamış, farklı bir bakış açısına sahip olup; günümüz çalışmalarında yer bulmaktadır. Greathouse’a göre sahtekarlık yakın vadeli kazanımlara neden olabilmekte, ancak asla başarılı, yaşam boyu bir kariyere yol açmamaktadır. (Greathouse, 2020) Eczacıbaşı’nın konuşma ve röportajlarında sıkça değindiği bir diğer husus ise verginin dürüst ve adaletli bir biçimde toplanmasının sağlanmasıdır. 1984’teki bir konuşmasında; “Vergi kayıp ve kaçaklarının büyüdüğü, ‘kara para’lardan söz edilen bir ekonomide, devlete büyük görevler düşer. Devlet gerekli denetim mekanizmalarını kurarak, adaletsizlikleri önlemek zorundadır.” (Eczacıbaşı, 1984) diyerek Maliye Bakanlığı’nın 80’lerde uzman ve görevlilerinin sayısının vergi kayıplarını denetleyebilmede yetersiz olduğunu vurgulamaktadır. Aynı zamanda vergi denetiminin ülke kalkınması ve adaletin sağlanabilmesi bakımından çok önemli olduğu vurgusunu da sıkça yapar. Bu dönem esasında pek çok iş adamı için vergisel sorunların yaşandığı yıllardır. Yüksek enflasyon nedeniyle gerçekte var olmayan kârlar raporlanmış; üstelik bunlar üzerinden önemli meblağlarda vergiler ödenmiştir. Bu ödemeler ise şirketlerin mali durumlarına zarar vermiştir. Vehbi Koç, bu yeni dönem ile baş edebilmek için finansman yönetimine öncelik verilmesinin gerektiğini, 1984’te Dünya gazetesinden Alp Orçun ile söyleşisinde şu sözlerle ifade eder:

“Para maliyetinin bu derece yükselmiş olduğu bir ortamda şirketlerde finansman çok önemli bir konu haline gelmiştir. Finansman yönetimini ihmal eden firmaların ayakta kalma şansları yoktur.”

Bir diğer önem verdiği husus ise enflasyonlu dönemde mevcut fabrikalarda birikmiş olan amortismanlar ile o tesisleri yenilemenin ve rekabete açmanın mümkün olmayacağıdır. Koç’a göre, “Yeniden değerler sistemi geliştirilmelidir. Amortismanlar yeni değerler üzerinden ayrılmalıdır. Halkın hisse senetlerine ilgisi teşvik edilerek tasarrufların şirketlere yönelmesi sağlanmalıdır.” (Kıraç, 1995, s. 299) Koç’un görüşlerinden anlaşılacağı üzere hesap kitap yapmak, artık yalnızca ihtiyatlı davranabilmek için gerekli olmaktan çıkmıştır bu dönemde. Artık hızla değişen ekonomik çevreye ayak uydurmaya çalışan şirketler, mali durumlarını koruyabilmek ve kısacası hayatta kalabilmek için rekabet etmektedirler. Nasıl ki cebindeki parasını saymamış kişi marketten ne kadarını alabileceğini bilemeyecekse, finansal durumunu detaylı analiz etmemiş şirketler de hangi alanlarda rekabet edebileceklerini, hangi fırsatların peşinden

koşabileceklerini kestiremeyeceklerdir. Artık veresiye devrinin sona erdiği, herkesin ticarete birbirine yabancılaştığı ve dolayısı ile sadece cepteki paranın iş gördüğü bir dönem başlamıştır.

En başta belirtildiği gibi Koç ve Eczacıbaşı gibi geleneksel değerlerini koruyarak 80'lere gelen işadamları için ahlâki değerler ve dürüstlük hala başarılı işadamların taşıması gereken erdemlerden bir tanesidir. Eczacıbaşı 1988'deki "1990'lara Yaklaşırken Türkiye Ekonomisi ve Geleceğe Bakış" başlıklı konuşmasında "Çöken ahlâk değerleri..."ne değinmektedir. Eczacıbaşı'na göre "toplumu gün geçtikçe derinlemesine kemiren sosyal bir afet"i göz ardı etmemek gerekmektedir. "Cumhuriyet'in kuruluşundan bugünlere Türkiye'de övünülen değer ölçüleri, son dönemde büyük ölçüde yitirildi... Kural ve yasadışı olaylar, ne yazık ki, 1980'lerin Türkiye'sinde güncel duruma geldi... devletin, ekonomiyi yönetme görevinin yanı sıra, toplumun ahlâk değerlerini koruma görevi de vardır." sözlerinden, toplumun ahlâki değerlerinin değiştiğinin farkında olduğunu ve bundan derin rahatsızlık duyduğunu anlayabilmek mümkündür. Bu sözlerde dikkat çektiği önemli bir husus ise, bu değerlerin korunmasında devlete yüklediği roldür. Oysaki devletin ahlâki değerleri koruması bir yana, Kongar'a göre bu dönemin en çok göze çarpan yanı Özal döneminin "adam kayırma", "iltimas" ve "rüüşvet" ile özdeş anılması ve bu dönemde yer altı dünyası, politikacılar, bürokratlar ve işadamlarının iç içe geçmiş bir sistem ile ekonomik işleyişe yön vermesidir. Bu yapı, yasadışı ilişkiler ve kara para işlemleri ile toplumun genel değerlerini kökten sarsmıştır ve paradoks halini almıştır (Kongar, 2000: 414). Dolayısı ile bu süreçte girişimcilerin erdem olarak gördükleri değerlerin içerisinde dürüstlüğün payının azaldığı söylenebilecektir. Örneğin, 1970-1980'lerde, Koç ve Sabancı'dan sonraki üçüncü büyüğü olarak kabul edilen Fuat Süren'in bu işadamlarımızdan farklılaşarak, zihniyetinde değişim olduğu görülmektedir. Fuat Süren 1958 tarihinde ilk fabrikası Makine Takım'ı kurmuş başarılı işadamlarımızdandır. 1980'lerde sahibi olduğu finans kuruluşu Meban, banker krizi ile birlikte zor duruma düşer. Bu dönemde Turgut Özal kendisini arar ve kendisine şirketi bırakıp gitmemesi ve Meban'ı kurtarmasını rica eder. Süren, bu isteği yerine getirerek, Meban'ın borçlarını öder fakat Kalyoncu'ya verdiği roportajda, sonradan bu sebeple çok pişman olduğunu söyler. "Ahlâk, ahlâk değil Türkiye'de. Paran oldu mu çok çabuk ahlâk satın alabilirsin. Maalesef öyle bir toplum olduk. Ben orada sırf bir söz uğruna tüm varlığımı ortaya koydum. Bugün olsa o kararı vermezdim. Kahramanca bir karardır; ama bence yanlıştı. Halk alacağını alamayacaktı; ama biz bugün Koç ve Sabancı liginde olacaktık. Söze sadık olmak pahalıya mal oldu bana." (Kalyoncu, 2003: 12-20).

Dürüstlüğün önemini yitirmesinin, şüphesiz ki, üretilen mamulün kalitesi, müşteri memnuniyeti, vergi avantajı gibi pek çok hususa etkisi olacaktır. Fakat belki en önemli farklılık, işletmelerin hile ve yolsuzluğa karşı tutumu ve dolayısı ile finansal raporlarındaki dürüstlükte olması beklenecektir. Nitekim 80'lerin değişen zihniyetinin izdüşümü 90'lar ve 2000'ler de görülmüş, bu süreç öncelikle bankalar olmak üzere önemli muhasebe hilesi skandallarına sahne olmuştur. Bunlardan en önemlisi şüphesiz ki, İmar Bankası yolsuzluğudur. İmar Bankası 1984 tarihinde Uzanlar tarafından satın alınmış, Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu (TMSF) tarafından 20 Haziran 1994 tarihinde el konuluncaya kadar "Türkiye'de en çok faiz veren banka" sloganıyla faaliyetine devam etmiştir. Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu (BDDK) Başkan Yardımcısı Ercan Türkan'ın sunmuş olduğu, BDDK'nin "Türk Bankacılık Sektörünün Güçlendirilmesine Yönelik Çabalar ve İmar Bankası Olayı" başlıklı raporunda, bankanın 3182 sayılı Kanun'un 64. maddesi kapsamına alınma nedenleri aşağıdaki gibi açıklanmaktadır.

- Kredilerin neredeyse tamamını Uzan Grubu'na kullandırması,
- Bankacılık işlevlerinden uzaklaşması,
- Gelir-gider dengesinin bozulması,
- Karlılığın düşmesi,
- Likidite sıkışıklığı. (BDDK, 2003:61)

Bu gerekçelerden, kredilerin tamamına yakınının Uzan Grubu'na kullandırılmış olması, ilişkili taraf işlemleri yolu ile muhasebe hileleri yapıldığı hususunda şüphe oluşturmaktadır. Nitekim düzenlenen iddianamede Uzan Grubu'nun işledikleri suçun Vergi Usul Kanunu (VUK) 359. Madde kapsamında olduğu belirtilmiştir. İlgili maddeye göre Uzanlar “*sahte belge düzenlemek, defter ve kayıtlarda hesap ve muhasebe hileleri yapmak, deftere kaydı gereken hesap ve işlemleri vergi matrahının azaltılması sonucunu doğuracak şekilde başka defter, belge veya diğer kayıt ortamlarına kaydetmek ve vergi kanunlarına göre tutulması ve muhafazası zorunlu, incelenmek üzere istendiğinde ibraz etme mecburiyeti bulunan defter ve belgeleri ibraz etmeyerek vergi kaçakçılığı yapmak*” ile suçlanmışlardır. Ayrıca BDDK raporunda Uzanların topladıkları ve resmi makamlardan gizledikleri paralarla ilgili olarak zimmet suçu işledikleri ve bu tutarın 31 Mayıs 2003'te 6 katrilyon 983 trilyon olduğu belirtilmiştir. Bu suç ile ilgili olarak 495 gerçek ve tüzel kişi hakkında ihtiyâti tedbir kararı aldırılmıştır.

Uzanlar, muhasebe hileleri yolu ile zimmete para geçirerek binlerce insanın hak kaybına uğramasına neden olmuşlardır. Akçakoca'ya göre Uzanlar, “*BDDK'yi ve hükümeti çifte kayıt nedeniyle tuzağa düşürmek isterken kazdıkları kuyuya düştüler*” ve esasında devlete muhtemel zararı çok daha fazla olacakken bir felaketin kıyısından dönmüştür. Kanal D'de yayınlanan Teke Tek programında Fatih Altaylı'nın ve izleyicilerin sorularını yanıtlayan Devlet Bakanı Ali Babacan, İmar Bankası olayını “*Türk bankacılık tarihinin en büyük skandalı*” olarak nitelendirirken, usulsüz işlemlerin 1992 yılına dayandığını belirtmektedir. Babacan'a göre, “*Bu bir batık banka konusu değil*”, “*Bize gelen ilk raporlardan anlaşılan; bu bankanın patronları ya da yöneticileri tarafından soyulduğu. Toplanan mevduatın kayıtlara hiç girmeden bir şekilde bir yerlere nakit olarak kaçırılması, götürülmesi*” dir.

Devletin önemli temsilcilerinin yaptığı açıklamalar, Uzanlar'ın tarihin en büyük soygununu yaptığı hususunda birleşmektedir. Fakat Uzan'ların bu ağa nasıl sahip olduğu, nasıl bu kadar güçlendikleri ayrı bir spekülâtif yaratır. Kemal Uzan Adapazarı'nda ticarete başlamış, Adnan Menderes döneminde aldığı ihaleler ile büyümeye başlamıştır. Bu tarihten itibaren de devlet ile yakın ilişkide olduğu bilinmektedir. Süleyman Demirel, Kemal Uzan ile sıkı muhabbeti olduğunu belirtir. Turgut Özal ile ortaklık ilişkileri dahi bulunmaktadır. Cem Uzan'ın girişimi olan Magic Box'a Turgut Özal'ın oğlu Ahmet Özal'ın da ortak olduğu bilinmektedir. Bu noktada Kongar'ın görüşleri tekrar akla gelmektedir. Özal dönemi “*adam kayırma*”, “*iltimas*” ve “*rüşvet*” ile anılmaktadır ve politikacılar ile işadamları kolektif bir yapının parçaları haline gelmiştir (Kongar, 200: 414). Dolayısı ile İmar Bankası skandalının, sahipleri olduğu Kemal Uzan ve oğullarının, Turgut Özal ile birlikte değişen zihniyetin bir uzantısı olduğu söylenebilir.

Tüm bu yasal süreçlere, alınan cezalara ve yaptırımlara karşın dikkat çeken bir diğer husus ise Cem Uzan'ın babası Kemal Uzan'ı namuslu ve dürüst olarak nitelendirmesidir. BBC'ye verdiği röportajda kendisine yöneltilen “*aile üyelerinizle, kardeşinizle, babanızla görüşebiliyor musunuz?*” sorusuna verdiği yanıt dikkat çekicidir.

“Ben babamı 2003 senesinden beri görmedim. Şimdi çok duygusal bir yere bastın... (Ağlar) bana kimse bir şeyi inandıramaz ve söyletmez. Bak daha da önemlisi inandıramaz dedim. Benim babam namuslu, dürüst, şahsiyetli bir adamdır... Türkiye’de... bana söylesin birisi; Van’a, Diyarbakır’a, Urfa’ya yüzlerce milyon dolar yatıran bir tane işadamı söylesinler bana. Bir kişiyi...”
(<https://www.youtube.com/watch?v=w9bRclPnVCw>, Erişim Tarihi: 06.01.2020)

Sadece bu sözler dikkate alınacak olsaydı, Türk işadammının 50’lerde ve 80’ler sonrasındaki ahlâki değerleri içerisinde dürüstlüğün payının değişmeden devam ettiği yanılığısına düşmek kaçınılmaz olacaktı. Nitekim gerçekler, kanuni süreçler ile netleşmiş, hileli raporlama skandalı tarihe geçmiştir. Bu dönemde Etibank, Pamukbank, Emlakbank, Kentbank, Halkbank gibi pek çok banka yolsuzlukları gerçekleşmiş olsa da, İmar Bankası olayı, yolsuzluğun hacmi ve biçimi bakımından rakipsiz kabul edilmektedir.

Bahsi geçen banka yolsuzluklarından Pamukbank’ta ise daha farklı ve ilginç bir süreç göze çarpmaktadır. Bu hususa değinmek, Türkiye’de girişimciliğin dürüstlük ve denetime bakış açısındaki değişen yapısını anlamaya ışık tutacaktır. Pamukbank 1973 senesinde Çukurova Grubu tarafından satın alınmış bir bankadır. Çukurova Grubu’nun sahibi Mehmet Emin Karamehmet, Robert Koleji’nden arkadaşı Hüsnü Özyeğin’e Pamukbank’ın genel müdürü olmasını teklif eder ve 1 Şubat 1974’te bugünün en önemli girişimcilerinden birisi olarak kabul edilen Hüsnü Özyeğin görevine fiilen başlamış olur. Hüsnü Özyeğin’in hedefi zararda olan bankayı düzlüğe çıkartmaktır ve iki yıl boyunca bu doğrultuda önemli kararlar alır ve uygular. Ancak 1982 senesinde Mehmet Emin Karamehmet kendisini arayarak Çukurova iştirâklerinden Schweppes meşrubatını imal eden ve pazarlayan Çukurova Gıda Sanayi’nin krediye ihtiyacı olduğunu ve Pamukbank’tan kullanmak istediğini söyler. Fakat Çukurova Gıda Sanayi’nin bu krediyi geri ödeyebilme kabiliyeti bulunmamaktadır. Bu sebeple Özyeğin ve Karamehmet çatışır ve Özyeğin krediyi kullanmaz (Akar, 2017: 157-158). İki yıl boyunca eski iki arkadaş hiç iletişim kurmazlar. Ta ki Karamehmet’in, Özyeğin’in 1984 tarihinde Çukurova Gurubu’nun diğer ortaklıklarından Yapı Kredi Bankası’na geçmesini isteyene kadar. Özyeğin 1984’te Yapı Kredi’de göreve başladığında mâli durumu çok güçsüz olan 40 milyar lira sermayeye sahip bu kurumu, yaptığı yatırımlar ve aldığı kararlar ile 1986 tarihinde 100 milyar lira sermayeye sahip bir kurum haline getirmeyi başarır. Aynı zamanda 1986 tarihinde Arthur Young denetim firmasına, halka henüz arz edilmemiş olmasına karşın, finansal tablolarını denetletmiştir. Büyük bankalar içerisinde uluslararası bir denetim kuruluşuna kendini denetleten ilk ve tek banka olarak tarihe adını yazdırmıştır (Akar, 2017: 198). Özyeğin, Yapı Kredi Bankası’ndaki başarıları ile anılırken, geride kalan Pamukbank ise 1989-1992 tarihleri arasında ilişkili işlemlerden dolayı hile ve yolsuzluklar ile gündeme gelecektir.

Bu hikâye hem girişimciliğin değişen zihniyetini hem de işletme sahibi-temsilci çatışmasını örnekleemektedir. Mehmet Emin Karamehmet, Çukurova Grubu’nun güçsüz şirketlerinin mâli durumunu, Pamukbank üzerinden, hileli işlemler ile makyajlamak istemektedir. Grup şirketlerine verilen krediler haricinde, usulsüz hesaplanan reeskontlarla gerçek olmayan kârlar raporlanmış, ayrılması gereken karşı-

lıklar ayrılmayarak özkaynaklar olduğundan daha yüksek raporlanmıştır. Bu hile ve yolsuzluklar neticesinde başta hisse sahipleri olmak üzere tüm ilişkili taraflara yanıltıcı bilgi sunmuşlardır. Bu sayede haksız kazanç elde etmişlerdir. Şüphesiz ki bu düşünce ve çalışma biçimi 50'lerin dürüstlük zihniyetinden farklıdır. Fakat bu noktada dikkat çeken bir husus daha vardır: Özyeğin ve Karamehmeti'in çatışması... 1950'lerin Türk girişimcisi, üretimin tüm aşamalarına hâkim olmanın yanı sıra, üretim sürecine bizzat dâhil olmaktadır. Fakat 1980'lerdeki yeni girişimcilerin önemli bir gayreti vardı; entellektüel kimlikleri ile ön plana çıkmak ve pop yıldızı edası ile sürekli göz önünde olmak.... (Bali, 2018) Dolayısı ile üretim sürecini devam ettirecek, kendilerinin yerine vekâlet edecek profesyonel yöneticilere gereksinim duymaya başlamışlardır. Bu değişim vekâlet sorunlarını da beraberinde getirmektedir. Öyle ki artık iş adamları üretim sürecine yabancılaşarak, yerine vekil olarak atadıkları yöneticiler vasıtası ile faaliyetlerini sürdürmeye başlamışlardır. Özyeğin ve Karamehmet arasındaki ilişki de buna örnektir. Ancak, ilerleyen yıllarda Türkiye'nin tamamı tek ulusal sermaye ile sağlanmış olan bankası Finansbank'ı kurarak önemli bir girişimci ünvanını alacak olan Hüsnü Özyeğin, her ne kadar Karamehmet'i vekaleten görev almış ve onu temsil etmiş olsa da, iş ahlâki ve etik değerler söz konusu olunca çatışma yaşamışlardır. Yapı Kredi'de de dürüstlük ilkesine bağlı kaldığını göstermek istercesine, mali tablolarını denetimden geçirtmek istemiştir. Artık denetim ekonomik ilişkilerin gereği haline almıştır. Bu bağlamda denetimin, dürüstlük ve hesap verilebilirlik sağlayabilmek açısından taşıdığı rol ve önem açıkça görülebilmektedir.

Özyeğin'in Yapı Kredi hikâyesinde atlanmaması gereken bir husus daha bulunur: 1984 senesinde zararda olan bir şirketi nasıl 1987 senesinde 61 milyar kar eden bir şirkete dönüştürmüştür? Özyeğin, sermayeyi, ortaklardan talep etmek yolu ile arttırmak istememiştir. Bunun yerine aktifte yer alan varlıkları satmak veya yeniden değerlendirmek sureti ile özkaynakları arttırmak yolunu seçmiştir. Diğer bir ifade ile otofinsmanı tercih etmiştir. Örneğin Büyükdere caddesindeki Yapı Kredi plazalarının bulunduğu arsa atıl bir biçimde beklerken, kat karşılığında yaptırdığı plazalar sayesinde aktiflerinin değerinde önemli bir artış elde etmiştir. Böylece aktiflerindeki değer artışı, özkaynaklarına da artış olarak yansımış oldu. Özyeğin, Harvard'da işletme eğitimi almış başarılı bir yöneticidir. Ancak bu kararlardan da görülebileceği gibi yönetsel başarılarının arkasında muhasebe ve finans hâkimiyetinin payı önemlidir. İşletmenin mevcut finansal yapısını doğru analiz edebilmiş, doğru kararlar ile bu mali yapıyı daha iyi noktaya taşımayı başarabilmiştir.

5. Sonuç

Çalışmada 1950'ler ve 1980'lerin girişimcisinin muhasebe bilgisine verdikleri önem ve becerileri ile hesap verilebilirlik-dürüstlük-denetime bakış açılarındaki değişim incelenmiştir. 1950'lerdeki Türk girişimcisi temelde işin başında bizzat bulunmak, işini titizlikle yapmak, tasarruf etmek ve israftan uzak durmak ile dürüst davranmak gibi ahlâki değerleri ön planda tutmaktadır. Bu dönemdeki rekabet ve piyasa koşulları ile devlet politikası göz önünde bulundurulduğunda bu bakış açısı tutarlı bir yer bulmaktadır. Bu dönemin iş adamı için olmazsa olmaz en önemli değer dürüstlüktür. Bir iş adamı dürüst davrandığı sürece başarıya ulaşabilecektir. 1980'lerden sonra bu bakış açısı yeni girişimciler için farklılık göstermektedir. Artık rekabet, dürüst davranana fırsat tanımayacak kadar sertleşmeye başlamıştır. Diğer taraftan zengin olmak için her yolun mubah olduğunu savunan yeni bir politik rüzgâr da kuvvetlice esmektedir. Bu rüzgârdan ise küçük-büyük, yoksul-zengin, eğitimsiz-eğitilmiş tüm kesimler etkilenmektedir. Artık tasarruftan ziyade tüketim ile övünen, israftan kaçınmak yerine lüks içerisinde yaşa-

maya çalışan, yaşayamasa da buna imrenen bir zihniyet hâkim olmaya başlar bu dönemde. Dolayısı ile şirket sahiplerinin, girişimcilerinin bu süreçte dürüstlüğü en önemli erdem olarak göstermemesi olağan sürecin neticesidir. Fakat işadamlarının içselleştiremediği dürüstlük bu dönemde, ekonomik ilişkilerin devamlılığı ve sağlığı için gerekli olan bir mekanizma haline gelmiştir. Artık şahısların güvenilirliği ilişkili taraflar tarafından sorgulanmasa da, sahip oldukları şirketlerin kendilerini ispat etmeleri zorunluluğu ortaya çıkmıştır. Bu süreç ile birlikte dürüstlüğün garantörü olarak denetim mekanizması gelişmiş ve günümüze kadar önemini arttırarak süregelmiştir. Denetim-hesap verilebilirlik ilişkilerindeki değişimin yanı sıra girişimcilerin hesap-kitap yapma becerileri ve bu hususa verdikleri önem de değişmiştir. Kızışan rekabet daha detaylı mali bilgiyi gerektirmiş, bu bilgiye hâkim olan girişimciler ise fırsatları fark edebilen ve ayakta kalabilen firmalara öncülük etmişlerdir. Günümüz girişimcileri, tasarılarının en başından en sonuna kadar detaylı mali hesaplamalar yapmakta; risklerinin büyüklüğünü sayısal olarak ifade etmektedirler. Dolayısı ile çağımızda muhasebe bilgisi olmaksızın başarılı bir girişimden söz edebilmek mümkün değildir. Tarihsel süreç de gösteriyor ki, muhasebe bilgisi Türkiye'nin her dönemi için girişimcilere ışık tutmuş; ekonomik yapının değişmesi ve rekabetin sertleşmesi ile çağdaş muhasebe uygulamalarına geçiş söz konusu olmuştur.

Bu çalışma, muhasebe bilgisine verilen önem- hesap verilebilirlik ihtiyacı- dürüstlük algısı ve denetim ilişkileri kavramlarının Türkiye'deki tarihsel süreç içerisindeki değişimini, girişimcilerin zihniyetleri bağlamında ele almıştır. Bu çalışmayı takiben, 1980 sonrası dönemdeki küresel ekonominin yeni girişimcilerinin zihniyetini ele alınması tavsiye edilebilecektir.

KAYNAKÇA

- Akkuşak, O, 17 Meşhur anlatıyor: Saadet nedir?- Nejat Eczacıbaşı: Saadet insanın kendini tatmin edilmiş bulmasıdır. Son Havadis, 28 Kasım 1965.
- Akar, R. (2017). Bir Dünya Kurmak; Hüsnü Özyeğin'in Yaşam Öyküsü. İstanbul: Özü Kültür Yayınları.
- Balıkçı, E. (2014). Girişimciliğin Farklı Yüzleri: 1950 ve 1980'lerde Türkiye'de Değişen İşadamı Davranışları. Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi. 9.2: 271-291.
- Bali, R. N. (2018). Tarz-ı Hayattan Life Style'a; Yeni Seçkinler, Yeni Mekanlar, Yeni Yaşamlar. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu. (2003). Türk Bankacılık Sektörünün Güçlendirilmesine Yönelik Çabalar ve İmar Bankası Olayı.
- Can K. (1995). Anılarımla Patronum; Vehbi Koç. İstanbul: Milliyet Yayınları.
- Eczacıbaşı, N. F. (1988). 1988 Sonuna Doğru Türkiye ekonomisi ve Geleceğe Bakış. Ekonomik ve Sosyal Etüdler Konferans Heyeti. İstanbul.
- Eczacıbaşı, N. F. (1984). Türkiye'de Vergi Adaleti, Vergi Güvenliği ve Verimliliğinin Arttırılması. Ekonomik ve Sosyal Etüdler Konferans Heyeti. İstanbul: 1-5.
- Emre, K. (2000). 21. YY'da Türkiye; 2000'li Yıllarda Türkiye'nin Toplumsal Yapısı. İstanbul: Remzi Kitabevi
- Erdamar, C. (1981). Yıllara Yaygın İnşaat Yükümlülüklerinde Dönem Gelirinin Saptanması- Finansal Tablolar (I). İ.Ü. İşletme Fakültesi Muhasebe Enstitüsü Dergisi, Sayı 26.
- Fülbert, G. (2011). Kapitalizmin Kısa Tarihi. Usta, S. (çev.), Yordam Kitap.
- Güredin, E.(2007). Denetim ve Güvence Hizmetleri. İstanbul: Arıkan Basım Yayın.
- Greathouse, J. . Honesty Is An Entrepreneur's Secret Weapon. <http://johngreathouse.com/honesty-is-an-entrepreneurs-secret-weapon/> , Erişim Tarihi: 15.06.2020.
- Hayatta Muvaffak Olmuş İşadamlarımız: Süreyya İlmen (1952,16 Ağustos) Yirminci Asır
- Hayatta Muvaffak Olmuş İşadamlarımız: Nuri Demriag (1952,23 Ağustos) Yirminci Asır
- Hayatta Muvaffak Olmuş İşadamlarımız: İzzet Akosman (1952,30 Ağustos) Yirminci Asır
- Hayatta Muvaffak Olmuş İşadamlarımız: Nejat Eczacıbaşı (1952, 6 Eylül) Yirminci Asır
- Hayatta Muvaffak Olmuş İşadamlarımız: Cudi Bilek (1952, 13 Eylül) Yirminci Asır
- Hayatta Muvaffak Olmuş İşadamlarımız: Hilmi Naili Barlo (1952, 20 Eylül) Yirminci Asır
- Hayatta Muvaffak Olmuş İşadamlarımız: İzyaettin Sait Erim (1952, 27 Eylül) Yirminci Asır
- Hayatta Muvaffak Olmuş İşadamlarımız: Mehmet Nuri (1952, 25 Ekim) Yirminci Asır
- Hayatta Muvaffak Olmuş İşadamlarımız: Nihat Işık (1953, 11 Haziran) Yirminci Asır
- Hayatta Muvaffak Olmuş İşadamlarımız: Halil Lütfü Dördüncü (1953, 19 Haz-13 Ağus) Yirminci Asır
- Hayatta Muvaffak Olmuş İşadamlarımız: Mustafa Somuncu (1954, 14 Ocak) Yirminci Asır
- Hayatta Muvaffak Olmuş İşadamlarımız: Haydar Kaynar (1954, 28 Ocak) Yirminci Asır
- Hayatta Muvaffak Olmuş İşadamlarımız: Ali Hüsnü Türkoğlu (1954, 4 Şubat) Yirminci Asır
- Hayatta Muvaffak Olmuş İşadamlarımız: Faik Ustar (1954, 14 Ekim) Yirminci Asır
- Hayatta Muvaffak Olmuş İşadamlarımız: Otto Andriyadis (1955, 13 Ocak) Yirminci Asır

Hayatta Muvaffak Olmuş İşadamlarımız: Osman Kibar (1955, 28 Kasım) Yirminci Asır

Hisrich, D. Robert ve Peters, P. Michael (1998). Entrepreneurship. Mc.Graw-Hill Irwin; USA.

Hsieh, T. (2011). Mutluluk Dağıtmak; Karı, Tutkuyu ve Amacı Bulmaya Uzanan Bir Yolculuk. İstanbul: Boyner Yayınları.

<https://www.youtube.com/watch?v=w9bRclPnVCw>, Erişim Tarihi: 06.01.2020

Kalyoncu, C. A. (2003). Paranın Efendileri. İstanbul: Zaman Kitap.

Sombart, W. (1916). Der Moderne Capitalismus.

Sombart, W. (2011). Burjuva- Modern Ekonomi Dönemine Ait İnsanın Ahlâkı ve Entelektüel Tarihine Katkı. Adanır, O. (çev), Ankara: Doğu Batı Yayınları.

Uçma, T. (2011). Muhasebenin Teorik Yapısı; Genel Bir Bakış. Ankara: Gazi Kitabevi.

Weber, M. (2015). Protestan Ahlâkı ve Kapitalizmin Ruhü. Aktan E. (çev.), Ankara: Alter Yayıncılık.

